

„MEGSZENTELT ÉTKEZÉS” Ízlelés és vallásgyakorlat a magyarországi szerb ünnepeken

„Az ortodox istentisztelet tudatosan szólítja meg az ember valamennyi érzékét. A szemek látják a gyertyák és mécsesek fényét az öltözékeket és a liturgia történéseit (...).

A fülek hallják a Szentírás szavait, az imádságokat (...).

A szaglás érzékét a tömjén veszi igénybe (...).

A tapintás és ízlelés érzékét az Eucharishtiában való részesedés, az antidoron szétosztása az istentisztelet végi elbocsátáskor (...).

Az ortodox keresztyének számára Isten igéjének emberré válása az alapja minden érzék igénybevételének.

Miért ne dicsérhetné az ember minden érzékével Istent, hiszen „Ő adta neki testét és lelkét, fülét és minden tagját, értelmét és minden érzékét (...)”¹

Tanulmányomban az ortodoxiához kötődő sajátos szerb vallásgyakorlat és az ízlelés, illetve a szertartásszerű táplálkozás összefüggéseit vizsgálom. Nem térlek ki az egyházi liturgiához tartozó Szent Eucharishtiára, illetve a liturgiát záró *antidoron* vagy *proszfóra* (megáldott kenyér) osztására.

Témám az egyházi ünnepekhez kapcsolódó szokások egy eleme, a „megszentelt étkezés”, amely a szerb ortodox védőszentünnepekhez és halotti emlékünnepekhez köthető jellegzetes ételek rituális elfogyasztását jelenti. A dolgozat alapját a Százhalombatta óvárosi szerb ortodox közösségben végzett terepmunka (résztevő megfigyelés) képezi, és olyan mikroutatások, amelyeket más szerb ortodox közösségekben végeztem. Elsősorban a Buda környéki településeket², és Székesfehérvárt választottam kitekintés céljából. A Buda környéki településeket azért, mert az itt élő szerbek történeti és kulturális szempontból szoros kapcsolatban állnak a százhalombattai közösséggel, illetve rokonsági, házassági kapcsolatok is megfigyelhetők.

A székesfehérvári szerb ortodox közösség története és etnikai összetétele más³, az utóbbi években azonban közös lelkésük miatt intenzívebb kapcsolat alakult ki a két település között. Mivel a százhalombattai parókus látja el a lelkesi teendőket Székesfehérváron is,⁴ a százhalombattai hívek figyelemmel követik

¹ ОНМЕ 2001. 40., 55–57.

² Budakalász, Lórév (résztevő megfigyelés, interjú); Pomáz (források, interjú).

³ A székesfehérvári közösség esetében – ami egy kisebb közösség – a fehérvári szerb családok leszármazottai közül csak néhány idősebb él, viszont járnak a templomba és az ünnepekre a környéken élő magyar ortodoxok, orosz hívők, illetve a délszláv háború idején Jugoszláviából elmenekült és Székesfehérváron letelepedett családok is. A székesfehérvári szerbek történetéről lásd SASVÁRI 2002. 167–175.

⁴ Székesfehérvárnak önálló szerb parókusa 1949-ig volt, Jaksity Iván személyében. Később más településekről, Budakalászáról, Százhalombattáról jártak adminisztrálni az egyházközséget.

a székesfehérvári eseményeket, eljárnak egymás templomi ünnepeire. 2005-ben a két gyülekezet tagjaiból alakult meg a közös templomi kórus: a Szent Lázár kenéz kórus.

A százhalombattai szerb közösség jelenléte a 17. század végétől nyomon követhető; a *velika seoba*, az 1690-es évekbeli nagy vándorlás idején telepedtek le a mai Százhalombatta óvárosának megfelelő területen.⁵ Létszámuk a 19. században több mint 400 fő⁶, az akkori településen többségi népcsoportot alkotva. Számuk a 20. században drasztikusan csökkent részben az optálásnak, részben a kedvezőtlen demográfiai folyamatoknak köszönhetően. Ma a közösség 138 főből áll.⁷ Nyelvük, identitásuk, és archaikus hagyományaik megtartásában nagy szerepe van a *pravoszláv* vallásnak, a szerb ortodox egyháznak.

A városban élő ortodox közösség etnikai szempontból homogénnek tekinthető (szinte teljes mértékben szerb, vagy bolgárkertész leszármazottjaként szerbbe vált ortodox,⁸ elenyésző a román, a görög vagy magyar ortodoxok száma), ami a vizsgálat szempontjából azért fontos, mert más nemzetiségű, ortodox hívők nem hoztak jelentős változtatásokat az egyházi ünnepekhez kötődő szokásokban, hanem inkább ők vették át a szerb hagyományokat. Ellentétben más közösségekkel, például a pécsi ortodox közösséggel.

A pécsi szerb közösség társadalmi, etnikai összetétele ennél jóval árnyaltabb: magyarországi szerbekből,⁹ a délszláv háború idején áttelepült szerbekből, ukrán és orosz hívőkből, görögökből¹⁰ és magyar ortodoxokból tevődik össze. Az ortodox egyházi szertartásokhoz kapcsolódóan különböző hagyományokat őrző, nem szerb nemzetiségű hívek valamilyen formában hozzáadták szokásaikat az egyházi ünnepekhez; így például a görögökhöz köthető a húsvéti ételszentelés szokásának meghonosodása.¹¹ Ebben a közösségben a szerb pap megszenteli a húsvéti ételeket, bár ez a szerb egyházban máshol nem szokás.

Az általam végzett terepmunka 2006. februárjától folyamatosan tart. Az intervallum szűk volta miatt előzményként és kiindulópontként felhasználtam a korábbi évtizedek gyűjtéseit; a százhalombattai „Matrica” Múzeum adattárában található hang- és videofelvételekből álló amatőr néprajzi gyűjtést,¹² és a Ferenczy Károly Múzeum Néprajzi Adattárában fellelhető kéziratos anyag vo-

A Temesvárról származó – 30 éves pap – Dalibor Milenkovič 2004 novemberétől látja el a lelkesítő teendőket Százhalombattán és Székesfehérváron.

⁵ Ez a település a későbbi Batta falu, szerbül Bata (Бата), ma hivatalosan Óvárosnak, Ófalunak hívják.

⁶ FARKAS 1982. 258.

⁷ A településen élő szerbek száma a százhalombattai ortodox lelkész 2006. évi adatai alapján.

⁸ MARINOV 1999.

⁹ Közöttük Lippórol, Hercegszántórol, Battonyárol, Mohácsrol, Százhalombattárol Pécsre költöztek. A volt pécsi majd budakalászi szerb ortodox lelkész adatközlése nyomán. Lásd még KAKASY 2006. 3–4.

¹⁰ Akik diákként kerültek Pécsre a 1990-es években. KAKASY 2006. 3–4.

¹¹ KAKASY 2006. 3–4.

¹² Pál Attiláné Szegedinác Anna népművelőként dolgozott a „Matrica” Múzeumban, s maga is óvárosi születésű lévén aktív gyűjtést végzett a településen a szerb családok körében, s számos hangfelvétel (összesen 10 kazettányi hanganyag, magyar nyelven készített interjú) maradt fenn a közösség olyan tagjaitól, akik már nincsenek az élők sorában. Pál Attiláné gyűjtéseit felhasználta Kiss Mária is az *Ünnepi szokások a százhalombattai szerbeknél* című tanulmányában (1993).

natkozó adatait.¹³ Ezek alapján megvizsgálhattam, hogy a korábbi évtizedekhez képest milyen változások, változtatások figyelhetőek meg a szokásokban, és melyek azok a karakterisztikus vonások amelyek jellegzetessé, állandósulttá teszik a szertartások menetét.

A vizsgált ünnepekben közös az, hogy egy megszentelt térben (vagy a szakrális tér közelében: templomban, templom előtt, temetőben, kereszt előtt, megszentelt lakóházban vagy szobában) a közösség tagjai az ünnepi egyházi szertartás után, együtt, közösen fogyasztják el a megszentelt ételt.

Slava – családi védőszent – ünnepén ez a megszentelt tér egy kicsit más, mert nem a hagyományos értelemben szakrálisnak tekinthető épületről, területről van szó, hanem egy lakóházzal, amit a pap megszentel. Az ortodox lelkész ilyenkor felkeresi a patrónusünnepet tartó családot és megszenteli a vizet, majd a szentelt vízzel meghinti a szobát, az ikonokat, a házat és a házbelieket. Végül megszenteli a koljivot és a kalácsot is, amit elfogyasztanak. Az ünnepek változása miatt ma már előfordul, hogy a családi védőszentünnephez kapcsolódó ételszentelés egy szakrálisan kiemeltebb térben, a templomban történik.

Ilyen közös étkezés kapcsolódik a halotti emlékünnepekhez: a *ružičalo*-hoz vagy halottak húsvétjának napjához; a halotti istentiszteletekhez: a *parastos*-hoz; a védőszentünnephez: a *crkvena slava* – templomi védőszentünnephez és a család védőszent-ünnepéhez, a *slava*-hoz. Ružičalo napján nem áldja meg a pap az elfogyasztott ételeket, azonban a temetőben, a holtak és élők közösségében történik a szertartásszerű étkezés.

A közösen elfogyasztott, megszentelt ételek között hagyományosnak számítanak a gabona-féléből készült ételek: a kalács és a koljivo; az italok közül a vörösbor, és bizonyos keretek között a pálinka. Ezt a kínálatot napjainkban már különböző ételek, italok gazdagítják, amelyekre a későbbiekben kitérek, és bemutatom, hogy a hagyományos ételek és italok mellett milyen újítások terjedtek el napjainkban.

Az alábbiakban az ételek megszentelésének és elfogyasztásának kontextusát fogom ismertetni, illetve azt, hogy a különböző alkalmakon, helyszíneken és időpontokban megtartott ünnepeken milyen – elhagyhatatlannak tűnő – állandósult elemekkel találkozunk az étel megszentelésével kapcsolatban.

A koljivo főtt búzából készült étel, ami a védőszentünnep és a halotti emlékünnepek jellegzetes attribútuma. Kiss Mária a Buda környéki szerbeknél a koljivo készítésében három fejlődési fokot különböztet meg: a koljivo első formája a főtt szemes búza, a második a szemes búzából készített ízesített koljivo s végül a ledarált búzából készített ízesített koljivo.¹⁴

Az általam vizsgált időszakban Százhalombattán a koljivo két formája ismert, a főtt szemes búza (ízesítés és édesítés nélkül) a halotti toron (én ezzel csak visszaemlékezésekben találkoztam), és a ledarált búzából készített ízesített koljivo a védőszent ünnepeken és a halotti emlékünnepeken (élő gyakorlat). A szakirodalom a koljivot, és egyszerűbb változatát, a főtt szemes búzát, áldozati ételként

¹³ Deisinger Margit néprajzi gyűjtései nyomán.

¹⁴ Kiss 1988. 145.

tartja számon. A *Srpeski mitološki rečnik* szerint maga a szó görög eredetű, használat az egyházon keresztül terjedt el és a görög halottkultusból származik. A gabonából készült étel a halottkultust és termékenységet egyaránt szolgálja. A témával foglalkozó kutatók a *panspermia* ókori áldozati formájára visszavezethető szokásnak napjainkig tartó folytonosságát, az archaikus technikával elkészített koljivo rituális funkciójában (többek között szertartásszerű elfogyasztásában) is felfedezni vélik.¹⁵

A százhalombattai és a Buda környéki szerbek szokásaiban a koljivo készítése és elfogyasztása napjainkban, elsősorban a halottakról való megemlékezés keretei között történik.

Egy fiatal szerb ortodox lelkész¹⁶ szerint: *minden koljivo-készítés lényege a halottakra való emlékezés, és a koljivo megszentelésekor elmondott ima is arról szól, hogy halottakért készítik a koljivot.* Egy idősebb lelkész magát a búzát tekinti halotti ételnek, a halottakért bemutatott áldozat legfontosabb kellékének.¹⁷ Egy idős százhalombattai férfi szerint a koljivot a halott lelkiüdvéért eszik a temetés után: „(...) ez a koljivo csak vízben van főzve, nincs cukrozva.¹⁸ Ekkor, a temetés után a toron, – ami a halálestől függő megemlékezések közül az első családi megemlékezésnek tekinthető – először ettek a halottért szentelt főtt búzát, ami egy százhalombattai beszámolója szerint a következőképpen zajlott: *Mikor nálunk valaki meghal, kiviszik a ravatalozóba, s misét szolgálnak a koporsónál, mikor már leteszik, mi nem várjuk meg, hogy behantolják, mink rögtön megyünk haza, s akkor jön a pap, s akkor megszenteli azt a házat. Kiközösíti, kiveszi a családból azt, aki meghalt. Akkor van búza főzve egy tányérban, s van benne egy szál gyertya, s az a gyertya ég. Akkor a pap így emeli a búzát, s mind, aki nem ér oda a tányérhoz egymás ruháját fogják és aztat a búzát megszenteli.*¹⁹

A halálestől függő családi megemlékezések közé tartozik a *parastos*, ami tulajdonképpen egy gyászistentisztelet, amelynek keretében koljivot szentelnek a halott lelki üdvéért. *Koljivot adnak a halottnak.*²⁰

A halálest utáni első *parastost* a temetést követő hatodik héten rendezik meg. A koljivo az emlékűnnep legfontosabb kelléke, immár leदारált búzából készült, ízesített változatát szentelik meg és fogyasztják el a templomban. Előfordul, hogy a koljivot tömjénezik, máshol szentelt borral kereszt alakban meglocsolják²¹, ami a kalácsszentelésnél is visszatérő mozzanat. Ahogy a temetés után láttuk, a pap – ez alkalommal is – a hozzátartozókkal és a hívekkel felemeli a koljivot és azt kö-

¹⁵ PETROVIĆ 1970. 170.; Pócs 1982. 188.; Kiss 1988. 145.; „Egyetlen más rítusnál sem figyelhető meg oly mértékben a folytonosság, az ókortól egészen az újkorig mint éppen a panspermiánál. A szokást a keresztény egyház is átvette, részben mint az új termésből hozott áldozatot, részben mint halotti áldozatot. (...) a mai görög hagyományban is ismeretes az a szokás, hogy főtt gabonát (kollyva) fogyasztanak különböző ünnepek és munkák alkalmával. Elviszik a templomba, hogy a pap megáldja, a rokonok és a szomszédok küldenek egymásnak belőle, sőt bizonyos alkalmakkor az állatok eledelére is kevernek.”

¹⁶ Budakalászi szerb ortodox lelkész (37 éves).

¹⁷ Hercegszántóról származó ortodox lelkész (57 éves).

¹⁸ DEISINGER 1954. 110.

¹⁹ „Matrica” Múzeum Adattára, hangfelvétel 19. MC. Pál A. gyűjtéséből 1988. Adatközlő: O. M.

²⁰ Vö. Kiss 1988. 134.

²¹ A budakalászi szerb ortodox lelkész közlése: *Néhány helyen ezt a koljivot borral is átöntik, itt is, tehát a halotti istentiszteleten a parasztoszon.* Vö. Kiss 1988. 134.

zösen forgatják. (Ez a forgatás a kalács esetében is jellemző momentum.) A koljivo és a kalács forgatásának jelentése után érdeklődve azt tapasztaltam, hogy a hívek és a lelkészek sem mindig tudják már, hogy mit jelent ez a mozzanat, leggyakrabban valamiféle *áldozatnak*, a halottakra való *emlékezésnek* tartják.²²

A rituális forgatás mozzanatával párhuzamba állítható adatot ismertet Bartha Elek, aki egy görög katolikus szokás nyomán tárgyalja az említett gesztust. A kalács és a kenyér emelgetését és érintgetését archaikus, a keleti egyházi liturgiában gyökerező („korábban a szerzetesházakban minden ebéd után gyakorolt”) szokásból eredezteti.²³ Sarosácz György pedig a gabonamagvak megforgatására hoz példát, melyre a halál beállta után került sor; ha a megboldogult házigazda vagy gazdaasszony volt, akkor a vetésre szánt magvakat megforgatták, hogy a mag kikeljen, az új élet elinduljon.²⁴

A *parastost* megismételhetik a haláleset után fél évvel, egy évvel, továbbá megtarthatják a kerek évfordulókon, a halál utáni ötödik évben, tizedik évben, vagy akár minden évben.²⁵ Fontos az időpont pontos betartása, mert a *koljivot hat hét, fél év és egy év lejárta előtt kell a halottnak adni*.²⁶ Hogy ne csússzanak ki az időpontból, előfordul, hogy a *parastost* az ötödik hónap vagy a tizenegyedik hónap utáni időszakban tartják,²⁷ arra azonban ügyelnek, hogy leteljen a páratlan hét vagy páratlan hónap, aminek betartásával egy pomázi adat szerint különösen vigyázni kell.²⁸ Kiss Mária a halálesettől független közösségi emlékünnepek közül a *zadušnica*²⁹ ünnepek jellegzetes áldozati ételeként tartja számon a koljivot, amit a templomba visznek a halotti istentiszteletre, meggyújtják a közepében lévő gyertyát, ami a szertartás alatt ég. A szertartás jellegzetes mozzanata, amikor a pap a családfejek által elhozott kenyvecskéből, a čituljából, felolvassa a halott családtagok neveit. Majd a koljivot az egyházi szertartás keretében megszentelik, és szertartás után elfogyasztják. Mára a szokásból a koljivo készítése (a megfigyelt

²² Aztán néhány helyen egy bizonyos pillanatban a pap, a hívőkkel, a hozzátartozókkal emeli, van ahol csak férfiakkal és forgatja. - Ez mit jelent? - Ezt nem tudom, a halottra való emlékezés. Biztos valamiféle áldozat. Nem tudom hogy alakult ki.

²³ BARTHA 1982. 806.; 1999. 89.

²⁴ SAROSÁCZ 2003. 108.

²⁵ A budakalászi szerb ortodox lelkész közlése nyomán.

²⁶ Kiss 1988. 135.

²⁷ Na most mikor van az 5 hetes mise megint' van főzve, nagy mise van szolgálva, van főzve búza, (koljivo – P. K.) dió, mazsola, prézli, drázsé, cukor, vanília, rum, minden van abba, darált dió, mandula puculva, akkor azt bedagasztjuk..., megfőzzük, megmossuk, megszáritjuk, ladaráljuk és bedagasszuk mint a kenyeret. Reggelig hagyjuk. Reggel felkelünk korán és akkor ilyen nagy tálba rakjuk, pupozva, mint egy halmot felrakjuk, daráltdióval meghintjük. Promincli cukorral, dióval, mandulával, drázséval, fészülettel díszítjük. S ezt visszük a templomba, meg kalácsot, pálinkát, és akkor ezt a búzát a mise alatt a pap főliszteli. S akkor vannak ilyen papírok, selyempapírok vágva, akkor a templomi szolga kanállal mindenkinek ad egy kanál főtt búzát, akkor gyűn ki az ajtón, akkor kap egy darab kalácsot meg megissza a pálinkát, amit ott osztanak. Azt mondja: az Isten bocsássa meg a bűneit. Ez van, 5 hét, 5 hónap, és 11 hónap. „Matrica” Múzeum Adattára, hangfelvétel, 19. MC. Pál A. gyűjtéséből 1988. Adatközlő: O. M.

²⁸ ÍKVAJNÉ 1992. 155.

²⁹ Zadušnica: gyászistentisztelet a „lelkekért”, megemlékezés a halottakért, halotti istentisztelet. A szerb ortodox egyház előírásai szerint három kötelező zadušnica ünnep van egy évben, amelyek a bűjtöket megelőző időszakok szombatjára esnek. (Húshagyó vasárnap előtti szombaton: „Lelkek szombatján”, Pünkösöd előtt és Dömötör nap előtt. Emellett még szokás a spasovdan – Krisztus mennybemenetele – előtt.) Kiss 1988. 135.; A magyarországi szerbek körében általában megtartják az évi négy zadušnicát. A köznyelvben magyarra halottak napjaként fordítják.

helyszíneken) szinte teljesen elmaradt. Az egyik ortodox lelkész úgy fogalmazott, hogy *nem csinálják, de lehetne, mert Szerbiában még élő gyakorlat.*

A halálesettől független közösségi emlékűnnep a *ružičalo*, amit magyarul *halottak húsvétjának* vagy *kishúsvét*nak³⁰ hívják. Erre az alkalomra nem készítenek koljivot, más ételekkel, italokkal kínálják egymást az elhunytak lelki üdvéért. Az ételek elfogyasztásának színtere a temető, a síremlék vagy sírhalom melletti terület.

A *ružičalo* időpontja hagyományosan a húsvét hétfő utáni első hétfő, ami a húsvét utáni nyolcadik nap. Ez az időpont azonban nem egységes; sok településen az előtte való vasárnapon (Tamás vasárnapján) tartják,³¹ néhány közösségben napjainkban is ragaszkodnak hétfőhöz³². Az időpont-eltérés egyik lehetséges tényezőjeként tartják számon a hívek és a lelkészek is, hogy a hétfői munkanap miatt sokan nem tudnak részt venni a megemlékezésen. Azonban ez az időpont a Buda környéki településeken még akkor sem egységes, ha történetesen munkaszüneti napra esik a húsvét utáni nyolcadik nap, mint például ez év tavaszán.

2006-ban Százhalombattán, a szerb húsvét után egy héttel, április 30-án, vasárnap tartották a *ružičalot*, Budakalászon május elsején hétfőn. Százhalombattán a halotti emlékűnnep reggel a templomban veszi kezdetét.³³ Ott gyülekeznek a hívek a tojással, kalácssal és borral megpakolt kosarakkal, virágokkal, amit majd a templomi szertartás után a temetőbe visznek. Még a szertartásnál maradványok: itt is fontos momentumnak tűnik a felolvasás a *čituljából*; tömjénezés közben a pap felolvassa az elhunytak nevét.

A templomi liturgia után a hívek a parókussal, a kántorral és a sekrestyével az élen, processzióval a temetőbe mennek, ahol a hozzátartozók sírjait meglátogatják.³⁴ Míg korábban a körmenetben együtt ment az egész közösség, ma már néhányan – praktikus szempontok miatt – kocsival mennek, és autóval viszik az idősebbeket, a nehezen mozgókat, a temetőbe szánt ételek, italok egyre bővülő kínálatát, a virágokat és a gyertyákat. A körmenet és az egyénileg érkezők a temető szerb részében álló nagy keresztnél találkoznak. Itt a pap megszenteli a *veliki krst-t* (nagy kereszt), ezt követően a jelenlévő hívők hozzátartozóinak sírjait járja sorba. A pap szentelt olaj és vörösbor keverékével hinti meg kereszt alakban a sírokat.³⁵ A hívek egy csoportja a papot követve sorba járja az összes megszen-

³⁰ „Matrica” Múzeum Adattár, hangfelvételek: 19. MC. Pál A. gyűjtéséből, 1988. Adatközlő: T. M.

³¹ Százhalombattán, Szentendrén, Szigetcsépen húsvét utáni vasárnapon tartják. Vö. EPERJESSY, 1998. 24.

³² Budakalászon és Lóréven a húsvét utáni nyolcadik napon, hétfőn tartják.

³³ 2006-ban reggel 8 órakor kezdődött a szertartás.

³⁴ Korábban az ünnepen többnyire nők vettek részt, akik fekete kendőt kötöttek a fejükre. Kiss M.1993. 63–64. Megfigyeléseim szerint, fekete kendőt már csak kevesen kötnek, és a férfiak ugyanúgy jelen vannak az ünnepen mint a nők. Minden családot legalább egy fő képvisel.

³⁵ Ez a keverék jól látható nyomot hagy a sírkövön, ezért néhányan, olaj helyett vízzel keverik a bort. A vizes oldat nem hagy nyomot a sírokon, azonban a kereszt alakja sem marad meg így, szétfut a folyadék a sírkövön. Budakalászon a pap szentelt vízzel locsolja meg a sírt. Százhalombattán korábban a sírszentelést a halott fejétől végezte a pap, az utóbbi évek gyakorlata, hogy a halott lábától szentelik a sírokat. A korábbi gyakorlatot rögzítő fotók az 1980-as években készültek, mikor Bajront Lázár esperes volt a parókus, aki 1945-től 1989-ig szolgálta az egyházközséget. A megfigyelt időszakban a lelkész Dalibor Milenkovič, (Temesvárról származó fiatal pap) aki 2004 novemberétől van

lendő síremléket, minden halottnál énekelve, imádkozva egyet. Néhányan a saját hozzátartozóik sírköveinél, keresztjeinél maradnak és gyertyát gyújtanak – ami lehet a templomban vásárolt, (szentelt) sárga méhviasz-gyertya, vagy egyszerű fehér, háztartási gyertya. A szomszédos síroknál lévő ismerősökkel beszélgetnek és megkínálják egymást a temetőbe kivitt ételekből, italokból. A halott lelki üdvéért ürítik poharaikat, ilyenkor a sírra is locsolhatnak belőle egy cseppet. (Ez a szokás nem általános, de még megfigyelhető.)

A halottak lelkéért kínált ételt, italt visszautasítani nem illik. A közösség természetesen a lelkészt is megkínálja a kalácsból és a pálinkából, aki a szertartás alatt, csak mértékkel, szimbolikusan fogyaszt.

A visszaemlékezésekből kiderül, hogy régen a szegényeket, az idegeneket, a gyerekeket, és a cigányokat kínálták a temetőbe kivitt ételekből.

*Valamikor, mikor szegényebb volt a nép, jártak a gyerekek, meg a cigányok, osztogattuk a tojást, ezt azt, most meg, megesszük egymás közt. Már nincs senki olyan. – Gyere, kóstold meg! Nézd meg jól sikerült a kalácsom? – vagy – Nézd meg, miért nem sikerült? Gyere, nézd meg mi baja. – Hát így egymást kínáljuk most.*³⁶

A szegények etetésének szokása – amely eredetileg a közösség szegényeinek, koldusainak étellel való kínálását jelenti a halott lelki üdvéért, illetve a halott étellel való ellátásának szimbolikus formája – napjainkban társadalmi, szociális tényezők következtében mutat átalakulást. Pomázon – Eperjessy Ernő megfigyelései szerint – az elmúlt években hajléktalanok és kéregetők jelentek meg ružičalo napján a temetőben.³⁷

A temetőben elfogyasztott ételek közül a kalács a legjellemzőbb. A házi készítésű kalácsot ma már azonban egyre gyakrabban váltják fel a boltban kapható készítmények.³⁸ A kalácson kívül előfordul még kuglóf, pogácsa, valamilyen házi készítésű sütemény vagy bolti aprósütemény.³⁹ A pálinka kizárólagosságát a temetőben, ma már különböző más alkoholos italok tarkítják, illetve üdítő italok, például Coca-Cola teszi változatossá. Míg egy évtizeddel ezelőtt Kiss Mária idős adatközlői megdöbbenve említették, hogy *vannak már olyanok is, akik feketekávéját is visznek ez alkalommal a temetőbe*, ma már a többféle étel, ital fogyasztása a te-

Százhalombattán. Érdekes Kiss Máriának az a megállapítása – szintén Százhalombatta esetében – miszerint a pálinkára a sírkeresztek megszentelése során van szükség: *a pap megöntözi vele a sírt*. Kiss 1993. 64. Erre vonatkozó adatot nem találtam, sem a gyakorlatban, sem a visszaemlékezések során.

³⁶ (...) szentelik be a sírokat, s akkor odatesszük a tojást, viszünk sütit, enni, inni. *Valamikor, mikor szegényebb volt a nép, jártak a gyerekek, meg a cigányok, osztogattuk a tojást, ezt azt, most meg megesszük egymás közt. Már nincs senki olyan.*(...) „Matrica” Múzeum Adattára, hangfelvételek: 19. MC. Pál A. gyűjtéséből, 1988. Adatközlő: T. M.

³⁷ EPERJESSY 1998. 26.

³⁸ A helyi CBA boltban vásárolt terméket bolti zacskóból kínálták. A hagyományos fehér tésztaájú kalácson kívül puncs ízesítésű rózsaszín kaláccsal is lehet találkozni. 2006-ban Százhalombattán a boltban vásárolt kalács volt a jellemző étel a temetőben.

³⁹ R. K. úgy emlékszik vissza, hogy gyermekkorában (1980-as évek) neki a sütemények miatt tetszett a ružičalo, mert a temetőben mindenki megkínálta sütivel, kaláccsal. (SAROSÁ CZ György kutatásai szerint Baranyában korábban rétest és húst is vittek a temetőbe, és a sírhalomnál ebédeltek. 2003. 95.)

metőben, nem csak Százhalombattán, hanem más Buda-környéki településen is általános.⁴⁰

Százhalombattán a hozzátartozók pirosra, esetleg kékre festett tojásokat tesznek a sírra, a halott fejéhez. 2006-ban a boltban kapható, piros színű papírba csomagolt csokitojás is népszerű volt, amit elhelyeztek a sírokon, vagy a ministráns gyerekeknek ajándékozták a temetőben. Festetlen tojást vittek azok, akik abban az évben elvesztették valamelyik hozzátartozójukat.

A tojást korábban a szegények szedték össze, a megemlékezés végén, a jelenben a ministráns gyerekek gyűjtik egybe, akik a temetőből a templomba visszatérve szétosztják maguk között, illetve a falubeli szerb gyerekek között.⁴¹

A ružičalo szokása Százhalombattán – az innovációk mellett – alapvető tartalmában és legfontosabb elemeiben: mint a sírok megszentelése, és az étel-ital áldozat a sírok között változatlan maradt.

A halotti emlékűnepek mellett a védőszentűnepekhez kötődően találkozunk a rituális ételek szertartásos, közösségi elfogyasztásával. A legűnnepelebb keretek között a templomi védőszentűnnep (*Crkvena Slava*) rituális étkezése zajlik, ami rendszerint a délutáni vacsernyéhez kapcsolódik.⁴²

A templomi védőszent ünnepét 2006-ban megfigyeltem Lóréven, Székesfehérváron, Grábócon,⁴³ Budakalászon és Százhalombattán. Ennél a szokásnál is a százhalombattai eseményeket mutatom be, összehasonlítva más tapasztalatokkal és a korábbi százhalombattai gyakorlattal. Megpróbálom kihangsúlyozni a szokás állandósult elemeit, az ünnep karakterisztikus vonásait a téma szempontjából. Röviden kitérek a grábóci szerb ortodox „búcsújáróhely” ünnepére, ahol idén a százhalombattaiak töltötték be a *kum slave*, búcsú komája – azaz a házigazda – szerepét.

Százhalombattán a templomi védőszentűnnep *Mala Gospojina, Kisasszony* napjához kapcsolódik. A Gergely-naptár szerint szeptember 8-a, a szerbek a Julianus naptár használatából adódó eltérés miatt szeptember 21-én ünnepelték, ami idén hétköznapra esett. Csütörtökön tartották meg a templom ünnepét.⁴⁴

A templom ünnepe – minden esetben – ünnepi liturgiával veszi kezdetét, ami általánosan délelőtt 10 órakor kezdődik. 2006-ban – a megfigyelt helyszínek közül – Százhalombattán és Grábócon, az ünnepélyességet a püspök jelenléte fo-

⁴⁰ Százhalombattán kívül Budakalászról vannak empirikus adataim, azonban Kiss Mária 1993-ban szintén utalt erre a jelenségre és százhalombattai, budakalászi és pomázi példával támasztotta alá. Kiss 1993. 64.

⁴¹ Ma már a „faluban” (Százhalombatta Óváros más néven Ófalu) nincsenek olyan szegények, akik alamizsnáért felmennek a temetőbe, és cigányok sincsenek, akik korábban (még az 1980-as években is volt rá példa) a sírokon hagyott tojást összeszedték.

⁴² A 2006. május 22-én, nyári Szent Miklós napján tartott lórévi templomi védőszentűnnepen, „praktikus okokból” a délelőtti ünnepi liturgián került megszentelésre a kalács és a koljivo. A lórévi parókus azzal magyarázta ezt a gyakorlatot, hogy a falubeliek megünneplik a ráckevei védőszentűnnepet is, ahol viszont, már vacsernye után szentelik meg a kalácsot.

⁴³ Grábócon ez az ünnep a Péter-Pál napi *zbor*-hoz, azaz a nagy *összejövetel*hez kapcsolódik. Vö. Vass 2003. 223.

⁴⁴ Nem minden szerb településen tudnak hétköznap templomi patrónusűnnepet tartani; pl. Székesfehérváron a Sveti Jovan vagy Szent Iván napi védőszentűnnepet július 7-e, péntek helyett július 9-én vasárnap tartották meg 2006-ban. A grábóci Péter-Pál napi *zbor*-t július 12-e helyett 16-án, vasárnap tartották meg.

kozta, mindkét esetben ő celebrálta az istentiszteletet. A szertartáshoz hozzátartozik a ünnepi körmenet, a *Szent Liturgia amvon mögötti imája után*.⁴⁵ Általában a falu közepén álló kereszthez megy a processzió, ahol a pap a négy égtáj irányába hintett szenteltvízzel megáldja a falut, majd a visszatérő processzió háromszor megkerüli a templomot. Ez évben Százhalombattán a zászlós körmenet a keresztig vonult, ahol a püspök végezte el a szentelést, majd visszatérve elmaradt a templom háromszori megkerülése. Grábócon (és a többi helyszínen is) a templomot háromszor kerülték meg, miközben megálltak a templom keleti (oltár mögötti), nyugati (főbejárati), északi (bal oldal) és déli (jobb oldal) stációjánál és a pap az evangéliumból felolvasott.

Mielőtt a menet visszatér a templomba, a holtakra emlékezve a pap kereszt alakban vörösbort locsolja meg küszöböt. A közel két órás istentisztelet a *proszfóra* vételével zárul. Az ünnep a házaknál, ritkábban étteremben⁴⁶ folytatódik. A családok a vendégeikkel elfogyasztják a többfogásos ebédet, ami lehet akár böjtös is, ha a védőszentünnep böjt idejére esik. Például: ez évben Budakalászon a templom ünnepe: Gábrriel arkangyal napja, szerdára, böjtös napra esett. A háziasszonyok húsleves helyett zöldséglevest, halat, gombát, sült zöldségfélét készítettek ebédre.⁴⁷ A vacsérnyé leggyakrabban négy órakor kezdődik. A délutáni események legfontosabb résztvevője a kum slave, „búcsú komája”, aki minden évben más. Ő és a családja gondoskodik a kalács és a koljivo elkészítéséről, a templomkertben felállított asztalok megterítéséről és a felszolgálásról.

A kalács- és koljivoszentelés szertartása vacsérnyé után, a templomkertben zajlik, a parókuson kívül a búcsúra meghívott lelkészek aktív közreműködésével. A szertartás jellegzetes, állandó mozzanatai:

- meggyújtják a koljivoba szúrt, vagy az asztalra elhelyezett gyertyát,
- a lelkész beszédet mond, köszönti a jelenlévőket és megáldja az asztalon lévő ételt,
- felemeli, felajánlja a kalácsot, majd az asztalra visszahelyezve megfordítja, és kereszt alakban megvágja,⁴⁸
- szentelt vörösbort tölt a kalácsba kereszt alakban, és ugyanígy borral locsolja meg a koljivot,

⁴⁵ BERKI 1959. 437.

⁴⁶ Az éttermi vendéglátás leginkább a lelkészek esetében figyelhető meg. Százhalombattán 2006. szeptember 21-én a parókus és vendégei: a püspök, a diakónus, a budapesti szerb templom gondnoka, a fehérvári kántor, a mohácsi és a deszki pap és családja az „E-batta” Étteremben ebédelt. Székesfehérváron 2006. július 12-én az egész közösség étterembe ment a lelkészükkel és a többi meghívott pappal és vendéggel.

⁴⁷ Az ortodox lelkész felesége által készített több fogásos menü: zöldségleves, sült hal, zöldséges-szójás rakott tészta, lecsó, rizs, rántott gomba, rántott karfiol, sült padlizsán, gyümölcssaláta.

⁴⁸ Az a lényeg, hogy a kereszt meglegyen. Láttam már olyat is, hogy felvágják, négy részt kívágnak és odaöntik a bort. Van ahol csak a keresztbe öntik a bort. Van ahol megtörik, van ahol nem törik. Van ahol megcsókolják a kalácsot és egymást. Én csinálom így is, úgy is. De azt nem csináljuk, hogy csak beleöntjük a bort és kész. A megszegés a fontos, a bor töltése és a forgatás a fontos....de a törés az talán helyesebb. Budakalászi szerb ortodox lelkész.

- a kalácsot a pap felemeli: a koma és a hívek közösen forgatják,⁴⁹ aki nem fér hozzá, az előtte lévő hátát fogja, hogy valamilyen módon ő is részese legyen az eseményeknek,
- ezután következik a kalács törése (a búcsú komája ill. hozzátartozói és a pap töri ketté, miközben megcsókolják a kalácsot⁵⁰),
- a kalácsot visszahelyezik az asztalra, kívágnak belőle egy szeletet a következő évi komának,
- a pap megköszöni a komának az ételt, italt, vendéglátást és megkérdezi a közösségtől, hogy ki vállalja a jövő évi komaságot,
- a feladat áthagyományozását szimbolizálja a komaszelet átadása: a pap vagy a koma átadja a kalács egy szeletét a következő komának, kezét fognak és megcsókolják egymást,
- ezután a kalács szeletekre történő felvágása következik – a templomszolgá, vagy sekrestyés által, vagy a koma és felesége által,
- mindenkit megkínálnak egy vékony szelettel és hozzá koljivoval.

A *koljivot* kanállal osztják szét a jelenlévők között, papírtálcára vagy kis műanyag pohárba porciózva. A templomkertben jelenlévők a lelkészekkel közösen, beszélgetve fogyasztják el az ételt. Miközben a búcsú komája és segítői többféle itallal: borral, pálinkával, üdítővel kínálják őket. Százhalombattán, Székesfehérváron és Grábócon ezalatt készenlétben álltak a zenészek a templomkertben, hogy az evést-ivást, beszélgetést vigasság és tánc folytassa.⁵¹ A templom körüli multság általában bálként folytatódik tovább a szerb közösségi házban vagy egy erre a célra kibérelt épületben.⁵²

A kalács és *koljivo* szentelése és szertartásos keretek között történő elfogyasztása a fent bemutatott alkalmak mellett a családi védőszentünnephez és Szent Szávának (gyerekek és iskolások védőszentje) ünnepéhez kapcsolódik. Végezetül a családi védőszentünnepnek közül olyan százhalombattai példát szeretnék ismertetni, amely a korábbi gyakorlattól eltér, ugyanakkor a településen megerősödni látszik az új tendencia: amely a rítust más, szakrálisabb keretek közé helyezi.

A *slava* (vagyis a családi védőszentünnep, -patrónus ünnep) színtere hagyományosan a család otthona, ahol a pap a vízszentelést követően szentelt vízzel hinti meg az ikonokat, és a házat, majd megszenteli a védőszentünnepi kalácsot.⁵³

⁴⁹ A kalács forgatása és tartása korábbi feljegyzések és visszaemlékezések szerint a férfiak megtisztelő feladata. GELENCSÉR József írja (1991. 615.), hogy a nők személyiük fokozatos előtérbe kerülésével a nyolcvanas évek végén már tart(hat)ják a kalácsot. Megfigyeléseim szerint ma már nem csak a nők részesei ennek az eseménynek, hanem a gyerekek is, akiket kifejezetten hívnak erre a feladatra, vagy felemelik őket, hogy elérjék a magasba tartott kalácsot.

⁵⁰ „A szent megérintésének és részesedésének a vágya és reménye készíti újra és újra a vallásos embert a szent és a szenthez közeli dolgok megcsókolására. A csók által lehet részesülni valamiből és át lehet adni (...).” SZABÓ 2003. 191.

⁵¹ Százhalombattán és Székesfehérváron a tököli, Grábócon a lórévi zenekar játszott. Grábócon a multság szervezettebb formát öltött: a lórévi tánccsoport közép-szerbiai táncokat mutatott be, majd fokozatosan csatlakoztak a kolózásukhoz a jelenlévők is.

⁵² Budakalászon nem volt zene és tánc a templomkertben, de az esti bált megtartották más helyszínen. Százhalombattán a zenekar és a vendégek sötétedésre a közösségi ház tánctermebe vonultak.

⁵³ A patrónusnapi kalács kenyértésztából (vízzel) készül, ezt a helybeliek közül egy idősebb férfi így fogalmazta meg: *tulajdonképpen nem is kalács ez, hanem kenyér*. Adatközlő: K. Sz.

2006-ban százhalombattai gyakorlat szerint az ünnep szakrális szempontból kiemeltebb helyszínen, a templomban került megrendezésre. Az esemény 2006. augusztus 2-án, a pravoszláv naptár szerint Sveti Ilija, azaz Szent Illés napján történt, időpontja egybeesett a Százhalombattán megrendezett magyarországi szerb gyerektábor idejével, ami július 31-től, augusztus 6-ig tartott. Ennek köszönhetően a templom tele volt gyerekekkel, és jelen voltak az őket kísérő pedagógusok is, valamint három lelkész és egy diakónus. A templomi szertartás tíz órakor vette kezdetét, melynek keretében történt Szent Illésről való megemlékezés és a kalács és koljivo szentelése. Az ételszentelés a templomi védőszentünnepnél bemutatott gyakorlatnak megfelelően zajlott.

A pap meggyújtotta az asztalra elhelyezett gyertyát, ezt követően beszédet mondott, és köszöntötte a védőszentünnepet tartó családot. Ezután felemelte a kalácsot, majd megfordította és az aljára a késsel keresztet rajzolt, majd kereszt alakban megvágta. Szentelt vörösborral locsolta meg a tésztába vágott keresztet, és hasonló mozdulattal borral öntötte le a koljivot. Majd a kalácsot magasra emelte a pap, a patrónusünnepelők és a gyerekek pedig közösen forgatták. Ezután következett a kalács törése, amit a családfő és a pap végzett el. Majd a kalács szeletekre történő felvágása, a család nő tagja által. Közben a templomi liturgiát is zárva a *proszfóra* szétosztására került sor. Végül a templomból kifelé menet a „házigazdák” mindenkit megkínáltak egy szelet kaláccsal és koljivoval. Ez esetben a védőszentünnepeken szokásos vendégsereg szerepét a gyerektábor résztvevői töltötték be. Az ilyenkor szokásos vízszentelést, a családi ikonok, az otthon és a házbeliek megáldását a pap az ünnep előestéjén végezte el. A patrónusünnepnek a megszokott körülményektől való eltérő ünneplése potenciálisan magában hordozhatja az ünnep megújulásának lehetőségét is.

A szokások folyamatos változását napjainkban is érzékelhetjük. Az archaikus elemek mellett jelen vannak az újítások, jelen van a megújulás lehetősége. Ugyanakkor azt is tapasztaljuk, hogy az eredeti jelentésüket veszített gesztusok elmaradhatatlan szertartási formákká alakulnak.

Megfigyelhető kontaminálódás is, egyes hagyományos motívumok feltűnnek olyan ünnepek esetében, amelyeknél korábban nem voltak jelen. A források és az emlékezet alapján ilyen például a koljivonak a védőszentünnepre való elkészítése.⁵⁴ Kiss Mária ezt a folyamatot integrálódásnak hívja, melynek lényege, hogy a korábban létező, de mára megszűnt ünnepnapok szokásai, más ünnepek szokásaiba épülhettek bele. Megkülönböztet „vertikális integrálódást; amikor egy ünnep szokásrendje, más, megszűnőben lévő ünnep szokáselemeiből olvaszt magába egyes elemeket, és horizontális integrálódást, amikor egy ünnep tárgyi kelléke egyéb ünnepi alkalmak attribútumává is válik”.⁵⁵

Mivel a szerb ünnepek szorosan kapcsolódnak az egyházi szertartásokhoz, felvetődik a kérdés, hogy magának az egyháznak, illetve egy-egy lelkésznek milyen szerepe van a változás folyamataiban. Egy szerb ortodox lelkésszel készített interjúból kiderül, hogy ő a faluba kerülve, próbált a településen kialakult

⁵⁴ Vö. GELENCSÉR 1991. 614.; A budakalászi lelkésszel készített interjú nyomán.

⁵⁵ KISS 1988. 166.

szokásokhoz alkalmazkodni. Végigjárta a híveit és megkérdezte tőlük, hogy mit, hogy szoktak csinálni *ružičalo* alkalmával, mi a szokás a védőszentünnepeken és így tovább.⁵⁶ Természetesen van példa ellenkező esetre is, mint ahogy láttuk Százhalombattán a patrónusünnep új gyakorlatával kapcsolatban, amelynek átalakulásában nagy szerepe van a település fiatal lelkészének. Azonban egyöntetű a konszenzus a kutatók között abban, hogy az archaikus formák fennmaradásában meghatározó szerepe van a szerb ortodox egyháznak, amely képes volt arra, hogy a népi vallásosságban megmaradt elemeket a liturgiához kapcsolja, és egyúttal konzerválja is azokat, mint például a halottkultusszal kapcsolatban megfigyelhető.⁵⁷

Ennek okai valószínűleg több tényezőtől állnak, az egyik tényező azonban gyökerezhet az ortodoxia jellegzetes liturgikus hagyományában, az istentisztelet teofániájában, amelyet Stefan Zankow ortodox teológus a következőképpen fejezett ki: „az ortodox egyház liturgiájában ... a tanítás és az élmény, a szimbólum és a valóság, a történelem és a jelen, isten és az ember egyesül. (...)” „Isten jelenléte minden emberi érzéket megszólít, feltételezhető, hogy a vallásosság gesztusaiban az ember érzékszerveivel, szívével és testével is kifejezheti ezt a találkozást.”⁵⁸

Az ortodox istentiszteleten az eucharishtiában megemlékeznek élőkért és holtakért. A proszfórából lándzsával kivágott középső részt – amelybe belesütötték a „Krisztus győz” szavak görög kezdőbetűit – Krisztus kereszthalálának képi ábrázolásaként fogják fel. Nagyobb darabot vágnak le Isten anyja tiszteletére, és további darabokat a próféták, az apostolok, az egyházatyák, a vértanúk és a szentek tiszteletére, és néhány kenyérdarabot azokért az élőkért és holtakért, akikről az istentiszteleten meg akarnak emlékezni. A szertartásban az egész egyházközösség szimbolikus ábrázolását látják; élők és holtak misztikus lakomára gyűlnek össze Krisztus körül.⁵⁹

Irodalom

BARTHA ELEK

1982 Adalékok a görög katolikusok eucharisztikus szentelményeinek néprajzához. In: BALASSA Iván–ÚJVÁRY Zoltán szerk.: *Néprajzi tanulmányok*. Debrecen, 801–809.

BERKI FERIZ

1959 *Euchologion*. Budapest.

EPERJESSY ERNŐ

1998 Hagymány és változás a pomázi szerbek *ružičalo* szokásaiban. In: JUNG HORTI Judit szerk.: *Válogatás a magyarországi nemzetiségek néprajzi kötetéből* (2). Magyar Néprajzi Társaság, Budapest, 23–28.

⁵⁶ Budakalászi ortodox lelkész.

⁵⁷ Vö. EPERJESSY 1998. 27.; KISS 1988.

⁵⁸ OHME 2001. 39, 40.

⁵⁹ OHME 2001. 43–44.

FARKAS GÁBOR

- 1982 Nemzetiségi viszonyok Fejér megyében a 19. század utolsó harmadában. In: Kanyar József szerk. *A Dunántúl településtörténete IV. 1867–1900.* MTA Pécsi és Veszprémi Akadémiai Bizottsága, Veszprém, 336–346.

GELENCSÉR JÓZSEF

- 1991 Délszláv szokások és hiedelmek. In Kovács Péter szerk.: *Szép napunk támadt. Fejér megye néprajza III.* Székesfehérvár, 577–621.

IKVAINÉ SÁNDOR ILDIKÓ

- 1992 A peškirek szerepe a szerb népszokásokban. In: VIGA Gyula szerk.: *Kultúra és tradíció I.* Miskolc, 141–165.

KISS MÁRIA

- 1988 *Délszláv szokások a Duna-mentén.* Akadémiai kiadó, Budapest.
1993 Ünnepi szokások a százhalombattai szerbeknél. In: POROSZLAI Ildikó (szerk.): *4000 év a 100 halom városában. Fejezetek Százhalombatta történetéből.* Százhalombatta, 63–65.

OHME, HEINZ

- 2001 Az ortodox istentisztelet. In: THÖLE, Reinhard: *Bevezetés az ortodoxia világába.* Kálvin kiadó, Budapest, 39–66.

PETROVIĆ, P. Z.

- 1970 Koljivo. Zadušnica. In: Š. Kulišić, P. Z. Petrović, N. Pantelić: *Srpski mitološki-rečnik.* Beograd, 170., 132–133.

PÓCS ÉVA

- 1982 Kenyér és lepény. A régi nyersanyag és technológia szerepe a halottkultuszban. In: HOPPÁL Mihály–NOVÁK László szerk.: *Halottkultusz. Előmunkálatok a Magyarság Néprajzához 10.* Budapest, 184–199.

SAROSÁ CZ GYÖRGY

- 2003 *A baranyai délszlávok temetkezési szokásai.* Pécs.

SASVÁRI LÁSZLÓ

- 2002 Adatok a szerb ortodox közösség történetéhez. In: EPERJESSY Ernő szerk.: *Válogatás a magyarországi nemzetiségek néprajzi kötetéből.* (4.) Budapest, 167–175.

SZABÓ IRÉN

- 2003 A Szentháromság kifejezése a görög katolikus gesztusokban. In: BARNA Gábor szerk.: *Oh boldogságos Háromság.* Debrecen, 185–196.

VASS ERIKA

- 2003 A grábóci szerb ortodox kolostor búcsúja. Wosinsky Mór Múzeum Évkönyve XXV. Szekszárd, 217–236.

Kéziratok

DEISINGER MARGIT

- 1954 Szerb halotti szokások. (Ferenczy Károly Múzeum, Néprajzi Adattár 110.)

DUJMOV MILÁN

én. A Szerb Ortodox Egyház története Magyarországon. (PTE Újkortörténeti Tanszék, dolgozat)

MARINOV IVÁN

1999 Balkán-koktél Magyarország, avagy hogyan válik szerbbé valaki a XX. században Magyarországon. („Matrica” Múzeum Adattára 623–2002.)

KATALIN PUSKÁS

„CONSECRATED MEAL” Tasting and Religious Practices in the Feasts of Serbians in Hungary

This paper explores the relationship between the particular religious practices of Orthodox Serbians and the custom of tasting or ritual feasts; it does not discuss, however, the Holy Communion of church liturgy nor the distribution of the *antidoron* or *prosphora* (blessed or consecrated bread) at the end of the liturgy.

I discuss one traditional element of ecclesiastical feasts, the “consecrated meal”, which is the ritual consumption of specific meals related to Serbian Orthodox patron saint feasts and memorial feasts to the dead. This paper is based on fieldwork (participant observation) conducted in a Serbian Orthodox community of the Old Town of Százhalombatta, as well as micro studies conducted in other Serbian Orthodox communities. Settlements around Buda were chosen because their resident Serbians maintain a close historical and cultural relationship with the community in Százhalombatta having blood ties and matrimonial connections with them.

My fieldwork began in February 2006, and is still in progress. As this is a short period, I refer to earlier research, the amateur ethnographic collection of sound and video recordings found in the archives of the “Matrica” Museum in Százhalombatta, and relevant data from the manuscripts found at the Ethnographic Archives of the Ferenczy Károly Museum, as an antecedent and starting point for my paper. Based on these sources, it was possible to investigate the changes and modifications in these customs, and the characteristic features of these particular, consolidated ceremonies.